

RETHINKING THE CONCEPT OF "CULTURE" IN THE CONTEXT OF MULTICULTURALISM

Ionuț Ștefan

Lecturer, PhD, "Dunărea de Jos" University of Galați

Abstract: *The current, general context of society is shaped by globalization. This means a complex interaction on all levels between different human communities. One of the fundamental dimensions of this interaction is the cultural one. Human communities once disadvantaged by the great colonial empires claim their right to cultural dignity. In the horizon of multiculturalism, such a claim implies a rethinking of the concept of "culture". The traditional perspective, as hypostasized in Romanian culture by Lucian Blaga's vision, makes a dichotomy between the great universal cultures and the minor, national ones. Bikhu Parekh proposes a new perspective, that of authentic, cultural dialogue, without any kind of hierarchization of superior versus inferior, in which each cultural community has the same dignity and can manifest itself authentically.*

Keywords: *multiculturalism; cultural diversity; globalization; intercultural dialogue*

Cadrul general al acestei dezbateri se referă la revendicările multiculturaliste privite în contextul general provocat de fenomenul numit globalizare, în primul rând. Acest fenomen specific societății contemporane poate fi definit la nivel general drept "interconectarea și interrelaționarea crescândă a tuturor aspectelor societății".¹ Unul din gânditorii importanți în înțelegerea fenomenului numit multiculturalism, este Bikhu Parekh. Reamintesc o distincție importantă realizată de acesta în lucrarea sa *Rethinking multiculturalism Cultural Diversity and Political Theory*. Este vorba despre distincția între "multicultural" și "multiculturalism". Parekh consideră că nu toate societățile multiculturale pot fi calificate ca fiind multiculturaliste. O societate multiculturală are drept caracteristici principale: a) faptul că include două sau mai multe comunități culturale; b) diversitatea culturală se manifestă în mai multe moduri; c) respectul și manifestare acestuia pentru diversitatea culturală; d) uneori se poate manifesta tendința spre asimilare din partea curentului cultural dominant (o manifestare a monoculturalismului).² Societatea multiculturală e o realitate dată, adică avem de a face cu o societate care conține mai multe comunități diferite. O societate multiculturalistă este aceea care beneficiază de politici multiculturaliste. Diversitatea culturală este conștientizată și protejată prin anumite politici publice specifice.³

Printre cele mai importante aspecte ale societății globalizate reamintim pe cele: economice, sociale, politice, militare, și nu în ultimul rând culturale. În literatura de specialitate, după cum am conturat anterior, se vorbește despre: o economie globală, o politică globală, politici sociale sau militare la nivel global și despre o cultură globală. Însă, acest fenomen foarte complex al globalizării antrenează și aspecte problematice, tensionale în toate dimensiunile sale. Spre exemplu, Andrew Jones amintește cu îndreptățire de perspectiva lui Andre Gunder Frank, care propune teoria "dezvoltării dependente". Conform acestei perspective, țările din Lumea a Treia au fost ținute într-un stadiu de subdezvoltare de către țările capitaliste de prim rang.⁴

¹ Andrew Jones, *Globalizarea Teoreticieni fundamentali*, Editura "CA Publishing", Cluj-Napoca, 2011, traducere Monica Neamț, Sorina Pricop, p. 10.

² Bikhhu Parekh, *Rethinking multiculturalism Cultural Diversity and Political Theory*, Palgrave Macmillan, New York, 2006, p. 6.

³ *Ibidem*, p. 6.

⁴ Andrew Jones, *op. cit.*, p. 10.

Un alt teoretician important al globalizării, Immanuel Wallerstein a fost de acord cu această direcție teoretică privitoare la globalizare, propunând o "teorie a sistemului mondial".⁵ Conform lui Wallerstein, în interiorul sistemului mondial poate fi aplicat mecanismul centru-periferie. Centrul poate fi reprezentat cu ușurință de ceea ce numim "occident", civilizația occidentală sau cele mai puternice state capitaliste, statele puternic industrializate. Aceste state reprezintă "motorul" globalizării. Periferia este reprezentată de statele mai puțin dezvoltate din punct de vedere economic și care nu pot influența semnificativ politicile globale în contextul relațiilor internaționale

Aceste aspecte problematice ale globalizării provin din perioada imperiilor coloniale. Statele occidentale europene reprezentative (Marea Britanie, Franța, Germania, Spania, Portugalia, Olanda) au construit cândva imperii. Au cucerit alte teritorii, au colonizat alte populații omenești într-o relație de dominație (stăpâni versus stăpâniți). Un aspect problematic dar relevant, în acest context este faptul că teritoriilor colonizate li s-a impus cultura imperială a celor care i-au cucerit.

Tocmai de aceea sunt autori care stabilesc o legătură între fenomenul numit "globalizare" și fenomenul numit "occidentalizare". Unele dispute, chiar mai radicale, leagă aceste două concepte de un al treilea numit "americanizare".⁶

În acest context, cultura globală se poate manifesta ca fiind dominantă. O cultură care să fie calificată drept "stăpână a celorlalte culturi". În literatura de specialitate se vorbește despre "universalitatea" culturii. Viziunea tradițională privitoare la cultură aduce în centrul dezbaterii problema acestei universalități. Prin universalitatea culturii vom înțelege acele caracteristici care aparțin umanității în general și care se vor regăsi în produsele culturale. Viziunea tradițională asupra culturii este una elitistă. Există produse culturale pentru oameni înalt cultivați, cu simț estetic și rafinament cultural foarte bine dezvoltate și există produse culturale mai puțin "valoroase" adresate mulțimilor de oameni.⁷

Așa cum amintește Roger Scruton, conceptul de "cultură" în orizontul perspectivei tradiționale este elaborat cel mai bine de gânditorii germani. Exemplar în acest sens este Johann Gottfried Herder, filosof german al secolului XVIII. "Pentru Herder *Kultur* este sângele dător de viață al unui popor, fluxul de energie morală care păstrează o societate intactă. Prin contrast, *Zivilisation* este spoiala de maniere, legi și pricepere tehnică. Națiunile pot împărtăși o civilizație, dar vor fi întotdeauna distincte în ceea ce privește cultura lor, de vreme ce cultura le definește."⁸

Perspectiva descrisă de Herder și reluată de Roger Scruton poate fi completată, în spațiul cultural român, de viziunea lui Lucian Blaga. Națiunile sunt diferite, în consecință și culturile sunt diferite. Unele sunt mai puternice, mai profunde, iar altele sunt mai slabe, mai lipsite de expresivitate. Blaga se folosește de un cuplu de doi termeni: "cultură minoră" și "cultură majoră". Termenii aceștia nu sunt creați de Blaga, ei sunt preluați din filosofia culturii și din morfologia culturii. Sensurile consacrate celor doi termeni erau acelea: "cultură etnografică populară" în cazul culturii minore și acela de "cultură monumentală, a individualităților creatoare" în cazul culturii majore.⁹

⁵ *Ibidem*, p. 15.

⁶ Serge Latouche, *Occidentalizarea lumii Eseu despre semnificația, amploarea și limitele uniformizării planetare*, Editura "CA Publishing", Cluj-Napoca, 2012, traducere Paul Kun, p. 14.

⁷ Această perspectivă este teoretizată pe îndelete în lucrarea lui Roger Scruton, *Cultura modernă pe înțelesul oamenilor inteligenți*, Editura "Humanitas", București, 2011, traducere Dragoș Dodu.

⁸ Roger Scruton, *op. cit.*, p. 9.

⁹ Florica Diaconu, Marin Diaconu, *Dicționar de termeni filosofici ai lui Lucian Blaga*, Editura "Univers enciclopedic", București, 2000, p. 74.

Lucian Blaga nuanțează această distincție considerând că putem numi cultură minoră "o cultură creată prin prisma structurilor copilărești ale omului".¹⁰ Cultura majoră va fi creată prin "darurile și virtuțile maturității omului".¹¹

Cu toate nuanțele introduse, această dihotomie utilizată în filosofia culturii tradiționale, induce tendința ierarhizării culturilor. Cele monumentale, universale și care domină la nivel mondial sunt calificate drept "superioare" prin comparație cu cele "naive", locale, care împrumută elemente din culturile universale și care sunt calificate drept "inferioare".

Această tendință a fost realizată sistematic prin orice formă de imperialism. Populațiile cucerite, colonizate și incluse în marile imperii ale perioadei moderne erau privite drept grupuri cu o cultură minoră, naivă, oarecum neputincioasă și, prin consecință, incapabilă de a se opune dominației cuceritorilor. Ce este important de reamintit este faptul că aproape în întregime teritoriile și populațiile de pe continentul african, America de Nord, America de Sud, Australia, Noua Zeelandă și Oceania au fost colonizate de imperiile europene (Marea Britanie, Franța, Spania, Portugalia, Olanda, Germania, Italia). În cea mai mare parte din aceste teritorii cucerite s-a practicat, pe lângă dominația fizică, economică, politică, socială, și o dominare mentală. Populațiilor cucerite le-a fost implementată în mod sistematic ceea ce filosoful multiculturalist canadian Charles Taylor numește "imaginea depreciativă".¹²

Una din tezele sale relevante pentru multiculturalism este aceea că identitatea noastră se construiește în mare parte în plan social, prin interacțiune cu ceilalți oameni. Și tocmai de aceea este foarte importantă "recunoașterea" sau lipsa acesteia sau recunoașterea greșită din partea celorlalți, în ceea ce ne privește. Un om sau un grup de oameni pot suferi o formă de opresiune dacă cei din jurul lor oferă o imagine rușinoasă, limitată sau înjositoare.¹³ Taylor oferă două exemple relevante pentru multiculturalism. Primul se referă la ceea ce anumite autoare feministe revendică ca fiind greșit și dezirabil de îndreptat. Am în vedere imaginea femeilor, sau imaginea femeii din societățile patriarhale. Conform acestei perspective, femeile sunt niște ființe inferioare față de bărbați. În consecință, libertatea de acțiune a femeilor a fost multă vreme limitată și subordonată voinței bărbaților.

În societățile patriarhale tradiționaliste, femeile nu aveau dreptul de a vota sau de a avea o carieră profesională similară bărbaților. Această imagine depreciativă a fost proiectată secole în șir în societățile patriarhale, inclusiv cele occidentale și a fost interiorizată de generații întregi de femei. Un alt exemplu la fel de sugestiv este cel al oamenilor cu pielea neagră.¹⁴ Societatea dominantă a albilor a proiectat pe generații succesive o imagine total eronată despre negri. Continentul african a fost cucerit și colonizat și pentru sursa inepuizabilă de sclavi. Aceștia au fost duși atât pe continentul european cât și pe continentul american în ambele emisfere nordică și sudică. Oamenii cu pielea neagră erau calificați drept inferiori, necivilizați, incapabili să se conducă singuri, sălbatici și lipsiți de inteligență. Așa cum consideră și Charles Taylor, o astfel de imagine depreciativă a fost interiorizată de generații întregi de negri și este foarte greu ca ei sau urmașii lor să se purifice de o astfel de identitate falsă, impusă și distructivă, negativă.¹⁵ O mare responsabilitate în acest sens a revenit cuceritorilor europeni, care începând cu expediția lui Columb din 1492, vor impune o imagine depreciativă și asupra populațiilor native de indieni nord-americani și ulterior sud-americani.

Este evident faptul că aceste populații cucerite și colonizate calificate drept inferioare nu erau capabile să elaboreze culturi sau produse culturale echivalente cu cele ale cuceritorilor.

¹⁰ Lucian Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii*, Editura "Humanitas", București, 1994, p. 25.

¹¹ *Ibidem*, p. 26.

¹² Charles Taylor, *The politics of recognition* în "Multiculturalism examining the politics of recognition", Editura "Amy Gutmann", Princeton University Press, New Jersey, 1994, p. 25.

¹³ *Ibidem*, p. 26.

¹⁴ Pentru a nu cădea în "paradoxul rasistului tolerant" ar trebui să precizăm de fiecare dată prin formulări lingvistice dacă ne referim la oameni cu pielea albă, sau neagră, sau galbenă, sau roșie.

¹⁵ Charles Taylor, *op. cit.* p. 26.

Tocmai de aceea conceptul de *cultură* și perspectiva asupra istoriei culturale sau a filosofiei culturii trebuie să fie revizuite din temelii. Apărătorii multiculturalismului contestă aceste ierarhii între culturi, prin care unele să fie calificate ca fiind superioare, iar altele să fie inferioare. Un exemplu de cum nu ar trebui să fie procedat este furnizat de Charles Taylor. Acesta invocă o afirmație a lui Saul Below: "*When the Zulus produce a Tolstoy we will read him.*"¹⁶

Exemplul anterior este potrivit pentru a evidenția dominația europenilor. Asemenea judecăți depreciative asupra unor culturi "marginale" reflectă atitudinea arogantă a celor ce se consideră superiori, cultivați, elitele mondiale etc. Culturile nu ar trebui să fie raportate la anumite modele sau standarde, ci, ar trebui să fie apreciate în unicitatea lor și în specificitatea acestora. Unicitatea culturilor ar trebui cuplată sau corelată cu unicitatea fiecărei ființe omenești. Nu numai că zulușii nu ar trebui "să producă" un scriitor ca Tolstoi, dar și reciproc ar trebui să fie gândită problema. Nici cultura rusă nu ar trebui să conțină elemente ale culturii zulușe.

Ceea ce trebuie susținut este faptul că apărătorii multiculturalismului contestă inclusiv standardele utilizate în ierarhizarea culturilor. Aceste standarde se întemeiază pe anumite principii și valori. Or, problema de bază este aceea dacă putem gândi un sistem de valori absolut, etalon, neutru față de care să putem raporta orice produs cultural din orice cultură de pe Terra. Eu cred că cea mai potrivită perspectivă în această situație este una pluralistă și relativistă. Am putea gândi această problemă în următorul mod: o perspectivă fundamentală în fizica teoretică, adică în domeniul științelor exacte, aceasta fiind relativitatea einsteiniană, ne poate ajuta. O consecință de bază a teoriei relativității este aceea că nu avem un sistem de referință privilegiat, unic, absolut, față de care să putem raporta toate legile fizicii. Tot ceea ce pretendem că reprezintă cunoașterea în fizica teoretică depinde de un anumit sistem de referință în care se fac măsurătorile și în care se află observatorul. Dacă aplicăm această consecință în axiologie și în filosofia culturii, atunci vom spune că nu există un sistem de referință unicat, absolut, etalon față de care să putem raporta toate valorile și produsele culturale. Or, dacă nu există un astfel de sistem privilegiat și etalon, cu valoare absolută în axiologie și în filosofia culturii, atunci problema comparabilității între culturi nu mai poate fi întemeiată satisfăcător.¹⁷ Ar rezulta de aici că revendicările multiculturaliștilor se pot susține în mod corect întemeiat. Cea mai potrivită raportare la culturi diferite este aceea în care nu facem ierarhizare pornind de la inferior către superior. Fiecare cultură, în unicitatea sa, conține produse culturale ce pot fi apreciate în universalitatea și în absolutul lor. Este mult mai profund să avem această privire de ansamblu asupra culturilor. "Cultura trebuie să fie înțeleasă ca fiind reprezentată de valori în continuă schimbare, de tradiții, relații sociale și politici create pretutindeni, proprii unui grup de persoane adunate împreună de o combinație de factori în care se includ: istoria comună, locația geografică, clasa socială etc."¹⁸

Statul democratic liberal este deschis și receptiv spre schimbare și spre adaptare la evoluția societății globale. În cazul acesta, revendicările grupurilor minoritare, doar într-un stat democratic, pot fi luate în considerare și, astfel, să devină obiectul politicilor multiculturale. Spre exemplu, filosofia politică a lui John Locke și cea a lui John Stuart Mill, doi "părinți" ai liberalismului filosofic și politic necesită anumite revizui sau adaptări cerute de o societate multiculturală autentică.

Bhikhu Parekh îi include, atât pe Locke, cât și pe Mill în categoria "monismului liberalismului clasic".¹⁹ Această includere are loc, deoarece filosoful britanic de origine indiană

¹⁶ "Când Zulușii vor produce un Tolstoi, noi îl vom citi", Charles Taylor, *op. cit.*, p. 42, traducerea autorului.

¹⁷ Mircea Flonta, *Apropieri Convorbiri cu Romulus Brâncoveanu*, Editura "Paralela 45", Pitești, 2005, pp. 132-134.

¹⁸ Sonia Nieto, *Affirming Diversity, The sociopolitical context of multicultural education*, Longman, New York, 1992, p. 23, trad. autorului.

¹⁹ Bhikhu Parekh, *Rethinking multiculturalism, Cultural Diversity and Political Theory*, Palgrave Macmillan, New York, 2006, p. 33.

consideră că trei factori au influențat liberalismul: creștinismul, colonialismul și statul-națiune.²⁰ Acești factori amintiți în dezvoltarea liberalismului sunt foarte importanți. Spre exemplu, acești filosofi (Locke și Mill) credeau că doar religia creștină este singura religie capabilă să dezvolte valorile liberale cum ar fi: demnitatea omenească, libertatea, egalitatea etc. "Monismul" lui John Locke constă în faptul că acest filosof a avansat un set de propoziții pe care el le considera a fi universale valide despre bărbați și societate și despre Dumnezeu. De asemenea, Locke nu avea nici cea mai mică îndoială despre cât de rațional ar trebui să trăiască omul și cât de rațională ar trebui să fie organizată societatea.²¹ În ceea ce privește colonialismul britanic, John Locke l-a justificat ca fiind o ipostaziere, în viziunea sa, a ceea ce înseamnă o viață bună.²² Cucerirea pământurilor indienilor nord-americani este perfect legitimă, deoarece aceste triburi nu delimitau prin garduri proprietatea asupra pământului. Tocmai această lipsă a gardurilor a făcut ca statutul pământurilor triburilor de indieni nord-americani, să fie acela de suprafețe de teren libere, neocupate.²³ O asemenea perspectivă este incriminabilă și este incriminată de minoritățile nord-americane care își revendică anumite drepturi asupra pământurilor, care au aparținut cândva strămoșilor lor înainte de colonizarea europenilor. Este un act de mare nedreptate modul brutal în care această colonizare s-a produs, adică prin decimarea sistematică a populațiilor indigene, prin occidentalizarea și civilizarea forțată a supraviețuitorilor și prin confiscarea pământurilor.

În cazul lui Mill, deși a apreciat diversitatea în societate și a imprimat un nou suflu liberalismului clasic, totuși, și acest filosof britanic foarte important a justificat fără niciun fel de probleme colonialismul și procesul de anihilare a tradițiilor culturale ale societăților supuse, civilizate.²⁴ Evident că o asemenea direcție nu este compatibilă cu revendicările multiculturalismului. "Pentru Mill, marile imperii au servit celor trei scopuri principale liberale. Au adus modurile liberale de existență și de gândire spre cele mai îndepărtate părți ale lumii. Ele au făcut lumea sigură pentru societățile liberale prin eliminarea potențialelor pericole. Și în cele din urmă, prin încurajarea mândriei naționale, a încrederii de sine, a simțului măreției, sentimentele înălțătoare și al unui simț ridicat al scopului moral, ele [marile imperii] au inspirat pe cetățenii lor să urmărească idealuri mărețe și să urce pe scala înălțimi-lor mai mari de excelență morală și intelectuală de pe urmă cărora, atât țara cât și întreaga umanitate au avut de câștigat."²⁵ Efectele negative ale colonizării efectuate de marile imperii au înfirmat o astfel de perspectivă. Cel mai groaznic efect al colonizării este incriminat de grupurile minoritare ca fiind cea "imagine depreciativă" de oameni inferiori, necivilizați, sălbatici, imagine indusă populațiilor colonizate de către reprezentanții puterilor imperiale.

Liberalismul a apărut și s-a dezvoltat ca o orientare filosofică, care avea ca principală caracteristică un angajament ferm față de valorile liberale (libertate, individualitate, rațiune, autonomie, egalitate). Un echilibru între aceste valori nu a fost posibil, deoarece, aceasta este principala lecție pe care ne-o furnizează axiologia. Există sisteme axiologice contradictorii între ele, în care să operăm cu înțelesuri diferite, opuse, contradictorii chiar în ceea ce privește valorile (dreptate, frumusețe, libertate etc.) și există "un conflict al valorilor" în cadrul aceluiași sistem axiologic. Bunăoară, între adevăr și fericire sau între dreptate și libertate contradicțiile pot interveni. La toate aceste aspecte se mai adaugă angajamentul liberalilor față de raționalism, angajament ce a presupus printre altele reevaluarea concepțiilor ori de câte ori evoluția societății o impune. Din această cauză este adus în discuție tocmai acest statut al gândirii și orientării liberale originale. În ce măsură diferitele curente ale liberalismului au rămas fidele acestui fundament original? "Angajamentul față de egalitate - valoarea cel mai greu de definit

²⁰ *Ibidem*, p. 33.

²¹ *Ibidem*, p. 36.

²² *Ibidem*, p. 37.

²³ *Ibidem*, p. 37.

²⁴ *Ibidem*, p. 45.

²⁵ *Ibidem*, pp. 45-46, traducerea autorului.

și, în consecință cea mai controversată - a însemnat în concepția liberalilor refuzul de a accepta subordonarea unei persoane oricărei alte persoane, ele fiind percepute ca reprezentând aceeași valoare morală. Egalitatea pentru care militau liberalii nu viza, totuși, garantarea unor condiții de viață egale, ci șanse și oportunități identice, pe care fiecare urma să le valorifice, conform talentului și efortului depus. Din egalitarismul astfel conceput decurgea, totodată, în accepțiunea liberalilor, primatul moral al individului față de colectivitatea socială."²⁶

O altă caracteristică importantă a gândirii și a filosofiei liberale este aceea a separației foarte clare între zona privată a individului și spațiul public al societății. Statul trebuie să fie separat de societatea civilă. Rolul statului în varianta liberală este acela de a asigura cadrul legal în care indivizii să se manifeste în societate și nu trebuie să anihileze libera inițiativă individuală și nici nu trebuie să intervină în sfera vieții private a individului fără a avea o justificare corect întemeiată. La toate aceste caracteristici se mai adaugă împărțirea puterilor în statul democratic, liberal și o deliberare publică în ceea ce privește bunurile comune ale societății: sănătate, educație etc. "În privința cetățeniei - apartenenței la comunitatea politică - liberalismul prevede instituția drepturilor individuale, a acelor raporturi între stat și persoană, care constituie precondiția alegerii independente privind opțiunile de viață - practic, a exercitării autonomiei individuale!"²⁷

Parekh realizează o serie de distincții extrem de utile în înțelegerea adecvată a multiculturalismului. O primă distincție se referă la modul cum înțelege Parekh o societate multiculturală. Ce înseamnă o societate multiculturală și care sunt caracteristicile unei societăți multiculturale? Prima caracteristică se referă la diversitatea comunitară. O astfel de diversitate poate fi considerată o specie de diversitate culturală și se referă la faptul că în acea societate există câteva comunități culturale, organizate într-o manieră diversă, care împărtășesc și conviețuiesc pe baza unor sisteme de valori, credințe și practici diferite. A doua diferențiere se referă la deosebirea între o societate "multiculturală" și o societate "multiculturalistă", așa cum am amintit anterior. Prima conține diferite comunități distincte cultural sau religios dar nu promovează politicile specifice multiculturalismului, în timp ce a doua categorie de societate se caracterizează prin politici multiculturale de protecție a diversității comunitare.²⁸

O altă specie de diversitate culturală este "diversitatea subculturală", care se referă la situația în care pot fi regăsite opinii și practici diferite în ceea ce privește anumite aspecte existențiale semnificative ale vieții oamenilor care împărtășesc, totuși, în general o anumită cultură comună. A treia specie de diversitate culturală o reprezintă "diversitatea de perspectivă" și se referă la situația în care printre majoritatea membrilor unei societăți apar diferite grupuri care critică foarte dur și care încearcă să modifice valorile și principiile culturii dominante. Conform lui Bhikhu Parekh, o societate multiculturalistă veritabilă este regăsită în ultima specie de diversitate culturală și anume diversitatea perspectivală.²⁹

O altă distincție pe care o face Parekh se referă la faptul că multiculturalismul, deși poate fi înțeles drept o ideologie sau o teorie politică, reprezintă mult mai mult decât această dimensiune teoretică. Conform perspectivei sale putem înțelege mai adecvat sau mai profitabil multiculturalismul dacă avem în vedere următoarele trei dimensiuni ale existenței umane: 1) Toate ființele omenești sunt întemeiate, sunt înrădăcinate într-un mod cultural (fiecare om crește și trăiește într-o lume organizată și structurată cultural și își organizează existența și relațiile sociale în modalitatea unui sistem ce poate fi înțeles și cu semnificații derivate cultural); 2) Culturile care sunt diferite reprezintă sisteme de semnificații și concepții diferite privitoare la ce anume înseamnă o viață bună. Niciuna nu este perfectă, dezirabilă în mod unicat

²⁶ Levente Salat, *Multiculturalismul liberal, Bazele normative ale existenței minoritare autentice*, Editura Polirom, Iași, 2001, p. 139.

²⁷ *Ibidem*, p. 139.

²⁸ Bhikhu Parekh, *op. cit.* p.4.

²⁹ *Ibidem*, p.7.

de către toți oamenii și niciuna nu este superioară celorlalte; 3) Toate culturile au o identitate internă pluralistă, deschisă și supusă devenirii și sunt marcate de tradiții și moduri de a gândi diferite, aflate într-un continuu dialog.³⁰ În viziunea lui Parekh, "o societate bună împărtășește (îmbrățișează) diversitatea și încurajează un dialog creativ între culturile sale diferite și între perspectivele sale morale."³¹

Această perspectivă multiculturalistă despre ce înseamnă o societate bună servește drept suport teoretic pentru a legitima o serie de politici multiculturaliste importante, după cum vom vedea în cazul SUA, Canada și Australia. "Printre cele mai tipice dintre aceste politici se numără, spre exemplu, exceptarea minorităților, de la unele legi aflate în conflict cu credințele sau, practicile lor culturale, reprezentarea minorităților în instituțiile politice ale statului, educația în limba maternă etc."³² Parekh critică: afrocentrismul, eurocentrismul, indocentrismul și alte forme ce "centrisme", deoarece sunt forme care izolează istoria culturii respective și produsele culturii respective sunt mai degrabă considerate produsele unor genii și nu rezultate ale dialogului intercultural, după cum înclină Parekh să creadă. Din perspectiva multiculturală nicio doctrină politică sau ideologie nu poate reprezenta unica sursă absolută a adevărului complet al vieții omului. Fiecare din aceste doctrine (liberalism, conservatorism, socialism sau naționalism) care să fie dezvoltată în interiorul unei culturi, reprezintă o viziune particulară despre ce înseamnă o viață bună.

Liberalismul, spre exemplu, este o doctrină politică care subliniază, evidențiază anumite valori, cum ar fi: demnitatea umană, autonomia, libertatea, gândirea critică și egalitatea. Cu toate acestea, aceste valori pot fi definite în mai multe moduri, iar această realitate face ca liberalismul să fie doar o perspectivă dinspre care ar putea fi definite aceste valori, iar această perspectivă nu numai că nu este unică, dar nu întotdeauna și coerentă în tentativa de a defini valorile. Parekh este de părere că liberalismul ignoră sau marginalizează atâtea alte mari valori cum ar fi: solidaritatea umană, spiritul de apartenență la o comunitate, simțul rădăcinii (al originii). Din moment ce nu înțelege decât unele din aspectele existențiale umane complexe și pierde prea mult din ceea ce oferă valoare vieții noastre, liberalismul sau socialismul sau, în orice caz, oricare altă doctrină politică nu poate oferi singura temelie a unei societăți bune. Doctrinile politice sunt modalități de structurare a vieții politice și nu oferă o filosofie atotcuprinzătoare a vieții. Mai mult chiar, în ceea ce privește viața politică, doctrinele trebuie definite și interpretate în lumina mai largă a unui univers mai vast, acest univers fiind conturat de: cultura, istoria și circumstanțele politice ale comunității respective.

Dacă anumite grupuri doresc să ducă o viață autonomă și să evite interacțiunea cu alții, ceilalți ar trebui să respecte alegerile lor, atâta timp cât îndeplinesc condițiile fundamentale derivate consensual privitoare la ce înseamnă o viață bună. O societate multiculturalistă nu trebuie să repete greșeala perspectivei rivale monoculturale, cerând ca toate comunitățile sale să devină multiculturaliste. Dacă societatea multiculturalistă prețuiește pluralitatea culturală, atunci una din consecințele care decurg de aici este aceea că această societate ar trebui să-i acomodeze pe cei care nu adoptă și nu prețuiesc direcția dominantă în plan cultural. O societate multiculturalistă nu poate fi stabilă și nici nu poate dura foarte mult timp fără să dezvolte un simț comun al apartenenței printre cetățenii săi. Sensul apartenenței nu poate fi de natură etnică sau să fie bazat pe caracteristici culturale, deoarece o societate multiculturalistă este prea diversă pentru a fi cuprinsă numai dintr-o astfel de dimensiune. În consecință, această apartenență trebuie să fie și politică și să promoveze un angajament comun față de comunitatea

³⁰ Bhikhu Parekh, *What is Multiculturalism?* seminar, web edition, 484, 1999, <http://www.india-seminar.com/1999/484/484%20parekh.htm>, traducerea autorului.

³¹ *Ibidem*.

³² Eugen Huzum, "Ce este multiculturalismul?" în *Ideii și valori perene în științele socio-umane. Studii și cercetări*, coord. Ana Gugiuman, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2009, p.46.

politică a acelei țări.³³ Membrii acestei societăți nu aparțin unul altuia în mod direct, așa cum se întâmplă într-un grup etnic, ci, prin apartenența lor mediază o comunitate comună și se angajează unul celuilalt, pentru că toți se află într-o comunitate istorică comună. Se poate întâmpla ca anumite modalități existențiale să fie calificate drept inacceptabile sau fundamental greșite, dar această situație nu ar trebui să știrbească angajamentul față de societatea multiculturalistă generală.

Angajamentul față de o comunitate politică este foarte complex în natură și poate fi înțeles greșit foarte ușor. Un astfel de angajament nu implică atașamentul față de obiectivele comune, deoarece membrii unei comunități ar putea să nu fie de acord în mod profund cu privire la aceste obiective comune, nici asupra unei viziuni comune privitoare la istoria comunității, deoarece această istorie poate fi citită și interpretată în moduri diferite, nici asupra formei de guvernământ, despre care pot împărtăși viziuni foarte diferite, nici asupra ethosului cultural dominant, ethos pe care unii l-ar putea respinge cu putere. Angajamentul față de comunitatea politică implică angajamentul față de existența și bunăstarea continuă a acestei comunități și acesta implică faptul că fiecare dintre noi devine îngrijorat atunci când această comunitate politică în care conviețuim poate fi prejudiciată sau dezintegrată. Acest angajament se poate manifesta în grade diferite ca intensitate, pornind de la o preocupare liniștită, calmă și ajungând la forme intense de atașament profund. Parekh este de părere că acest angajament față de comunitatea politică poate fi numit patriotism sau loialitate politică.³⁴

Ghidați de o asemenea loialitate, cetățenii ar putea critica forma de guvernare, instituțiile politice, valorile, ethosul dominant, dacă această critică este utilizată în scopul supraviețuirii și bunăstării comunității. Criticile lor nu ar trebui să trezească neliniște sau să provoace acuzații de trădare sau de neloialitate, atâta timp cât angajamentul lor de bază față de comunitate este neîndoielnic. Patriotismul nu este monopolul conservatorilor, ci, și ceilalți care se consideră comuniști, socialiști, liberali sau radicali pot fi la fel de loiali comunității, uneori poate chiar mai mult sau mai puternic decât conservatorii. Angajamentul sau apartenența unui om la o comunitate trebuie să fie reciproc. El trebuie să se simtă ca aparținând comunității, că această comunitate face parte din ființa sa. Reciproc, comunitatea trebuie să-i prețuiască, să-i valorizeze în mod egal, nediscriminatoriu și să reflecte această realitate în structurile sale, în politicile sale și în conducerea afacerilor publice. Aceasta implică faptul de a le garanta tuturor cetățenilor drepturi egale cetățenești, un nivel de trai decent și posibilitatea de a se dezvolta, de a participa și de a contribui la viața colectivă a comunităților. Într-o societate multiculturalistă, comunitățile diferite au nevoi diferite, iar unele comunități ar putea fi dezavantajate din punct de vedere structural sau nu au capacitatea și încrederea de a participa la societatea principală dominantă și de a-și folosi oportunitățile. Atât justiția, cât și necesitatea de a promova un sentiment comun de apartenență necesită adoptarea unor măsuri cum ar fi: drepturile diferențiate de grup, aplicațiile diferite din perspectivă culturală ale legilor și politicilor, sprijinul statului pentru instituțiile minoritare și un program judicios de acțiune afirmativă.

Deși cetățenia egală este esențială pentru promovarea unui simț comun al apartenenței, totuși ea nu este suficientă. Cetățenia se referă la statut și drepturi, apartenența se referă la acceptare, la un sentiment de bun-venit în societate, la un anumit înțeles de identificare. Parekh este de părere că cele două nu coincid în mod necesar, deoarece se poate regăsi situația în care să ne bucurăm de toate drepturile date de cetățenie, dar să ne simțim că nu aparținem comunității respective și că suntem situați într-un "exterior relativ" față de acea comunitate, la

³³ Bhikhu Parekh, *What is Multiculturalism?* seminar, web edition, 484, 1999, <http://www.india-seminar.com/1999/484/484%20parekh.htm>, traducerea autorului.

³⁴ Bhikhu Parekh, *What is Multiculturalism?* seminar, web edition, 484, 1999, <http://www.india-seminar.com/1999/484/484%20parekh.htm>, traducerea autorului.

fel cum se întâmplă cu unele grupuri de afro-americani din SUA, afro-caraibieni și asiatici în Marea Britanie, arabi în Franța și Izrael, musulmani și până de curând etnici sikh în India.³⁵

Acest sentiment de a fi pe deplin cetățean și totuși un exclus (*outsider*) este dificil de analizat și de explicat, dar poate reprezenta o realitate profundă și poate deteriora grav calitatea cetățeniei, precum și sentimentul de angajament față de comunitatea politică. Aceasta se datorează printre altele, modului în care se definește societatea mai largă sau modurilor depreciative (negative) în care sunt definite celelalte comunități minoritare. Deși, în principiu, membrii acestor grupuri sunt liberi să participe la viața publică, deseori stau departe de aceasta, din cauza fricii de respingere și din cauza fricii de a fi ridiculizat sau umilit sau din cauza unui sentiment foarte profund de înstrăinare în raport cu acea societate. O astfel de situație a fost regăsită pentru o lungă perioadă de timp în cazul SUA, Canada și Australia, în ceea ce privește populațiile băștinașe cucerite și colonizate de indieni nord-americani sau de aborigeni. Atunci când cultura dominantă definește minoritățile într-un mod degradant, depreciativ și consolidează sistematic acest fapt prin toate mijloacele instituționale și de altă natură aflate la dispoziția ei, minoritățile interiorizează conștient sau inconștient o imagine de sine negativă, o lipsă a stimei de sine și se simt înstrăinate de societatea de masă.

³⁵ *Ibidem.*

BIBLIOGRAFIE:

1. Blaga, Lucian, *Geneza metaforei și sensul culturii*, Editura "Humanitas", București, 1994;
2. Diaconu, Florica; Diaconu, Marin, *Dicționar de termeni filosofici ai lui Lucian Blaga*, Editura "Univers enciclopedic", București, 2000;
3. Flonta, Mircea, *Apropieri Convorbiri cu Romulus Brâncoveanu*, Editura "Paralela 45", Pitești, 2005;
4. <https://plato.stanford.edu/entries/multiculturalism/>
5. <https://www.thebritishacademy.ac.uk/fellows/bhikhu-parekh-FBA>
6. Huzum, Eugen "Ce este multiculturalismul? în Idei și valori perene în științele socio-umane. Studii și cercetări, coord. Ana Gugiuman, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2009
7. Jones, Andrew, *Globalizarea Teoreticieni fundamentali*, Editura "CA Publishing", Cluj-Napoca, 2011, traducere Monica Neamț, Sorina Pricop;
8. Latouche, Serge, *Occidentalizarea lumii Eseu despre semnificația, amploarea și limitele uniformizării planetare*, Editura "CA Publishing", Cluj-Napoca, 2012, traducere Paul Kun;
9. Nieto, Sonia, *Affirming Diversity, The sociopolitical context of multicultural education*, Longman, New York, 1992;
10. Parekh, Bhikhu *What is Multiculturalism?* seminar, web edition, 484, 1999, <http://www.india-seminar.com/1999/484/484%20parekh.htm>.
11. Parekh, Bhikhu, *Rethinking Multiculturalism Cultural Diversity and Political Theory*, second edition, Palgrave Macmillan, 2006, New York;
12. Salat, Levente, *Multiculturalismul liberal, Bazele normative ale existenței minoritare autentice*, Editura Polirom, Iași, 2001;
13. Scruton, Roger, *Cultura modernă pe înțelesul oamenilor inteligenți*, Editura "Humanitas", București, 2011, traducere Dragoș Dodu;
14. Taylor, Charles, *The politics of recognition* în "Multiculturalism examining the politics of recognition", Editor Amy Gutmann, Princeton University Press, New Jersey, 1994;
15. Wallerstein, Immanuel, *After Liberalism*, The New Press, New York, 1995;
16. Wallerstein, Immanuel, *Culture as the Ideological Battleground of the Modern Worldsystem*, în Mike Featherstone editor, "Global Culture. Nationalism, Globalization and Modernity, Sage Publications, Londra, 1990.